

levicových nakladatelství. Řekne se, že to všechno byla slabost; ale myslím, že právě slabost je to, co zabíjí básníky, kultury a národy.

A ještě musíme rozlišovat. Byli také velmi mladí autoři, kteří začínali tehdy svou literární dráhu: a tu se několikrát stalo, že své první příspěvky umisťovali do časopisů krajně podezřelých. Tady však myslím těžko soudit a rozsuzovat. Nezapomeňme, že na tyto mladé lidi se vlastně soustředil všechen mravní i fyzický tlak nacistů a že stěží se jim dařilo zaslechnout někoho, kdo by je v jejich zmatku orientoval, zvláště když někteří pokládali za důstojnější, jak říká Karel Teige za sebe i jiné, se „soustavně skvět svou neúčastí“. Ale tito mladí lidé rostli přece, oni nemohli nerůst – i když možná by to bylo znamenalo, že něco v nich už také se dusí a něco už také roste křivě.

A konečně ještě třetí skupina. To ti, kteří dovedli ono instinktivní přilnutí českého národa k umělecké tvorbě pochopit především jako svou obchodní konjunkturu, a byli ochotni proto sloužit jí až do roztrhání. Když už nestačili publikovat, alespoň upravovali divadelní hry, když už nestačili hrát, alespoň recitovali, když už v Praze prodali své obrazy kdekomu, vydávali se do venkovských měst... Ale jejich věci už patří do kompetence Národní banky, která, doufejme, uplatní na jejich úspory měřítko stejná jako na ostatní válečné zisky.

(1946)

BÁSNÍK, CHARAKTER, POLITIKA

Jindřich Chaloupecký

Nechci hájit romantický názor na umělce. Nechci říkat, že je jiný než ostatní. To, co jej dělá umělcem, je něco hluboce lidského, něco, co má člověk každý. Není výjimkou – druhově. Chtěl bych jenom říci, že v něčem je člověkem více, intenzivněji, bezvýhradněji. Více, intenzivněji, bezvýhradněji vidí, slyší, uvědomuje si. V tom je však jeho výjimečnost a jeho nesnáz. Má trochu jinou zkušenost o světě než ostatní. Pociťuje mnoho věcí, které jiným unikají, a zase mnohé, co jiným bije do očí, jemu často uniká. Proto je vždy trochu cizí mezi lidmi. Nemůže se, jak se říká, konformovat. Nedělá to naschvál. Dokonce, konformoval by se velmi rád. Je to nesnadné, být

odlišným, i když to, co jej odlišuje, jej dělá umělcem. Je ostatně docela obyčejným člověkem, člověkem jako kdokoli – až na tu jednu svou zvláštnost. Rád by se jí zbavil. Ne vždy proto má odvahu čelit svodu konformace. Ten však, kdo se pokusí konformovat, musí za to zaplatit: zaplatit svým uměním, nebo svým charakterem, nebo obojím. Konformuje-li se poctivě a doopravdy, musí obětovat perspektivu, z které se mu jevil svět a život, a kolik to svede, osvojit si perspektivu ostatních. Jediné, co mu pak zůstane, bude jeho talent, dovednost, jíž nabyl v zacházení s materiálem svého umění tehdy, kdy ještě byl umělcem, a musil proto dělat básně, obrazy, symfonie. Ale to, co bude nyní dělat, to nebude už umění. Z jeho starého nekonformismu mu možná zůstane, že se bude snažit pomocí své dovednosti přesvědčovat ostatní o nějaké mravní ideji. A nebo také sleví ze všeho a konformuje se docela s tím, jak se dívá na svět a na život většina těch, s kterými žije. Stane se kýčařem, lidsky i umělecky.

To je jedno východisko. Druhé je méně poctivé. Lze zůstat umělcem a nějakým způsobem si kompenzovat své zvláštní postavení mezi lidmi. Zařídí si to třeba tak, že se stane pyšným. Pokládá se za více než ostatní, povyšuje se nad ně, utěšuje se, že je lepší, chytřejší, významnější než ti druzí; a že proto mu nerozumějí. Pravím jemu, nikoli jeho dílu. Začátek nedorozumění je dál než u jeho díla; nastává dříve, než se dal do práce. Nalezne určitou potěchu v tom, že může ostatní provokovat. Svolí třeba, aby byl v očích ostatních šaškem; tím lépe se jim bude moci vysmívat. Anebo se hledí prosadit; získat si jméno, úctu. Nebude se proto ničeho ostýchat, úskoku ani drzosti, ani podlízavosti. Bude šťasten z malé, hloupé kariéry a bude se domnívat, že ho společnost přijala a uznala pro jeho umění, třebaš to byly docela jiné věci, jimiž se domohl svého postavení. Nebo také zkrotne. Tváří se vůči svému okolí, že dělá své umění jenom pro svou zábavu a také trochu pro výdělek. Časem začne tomu i trochu věřit. Přizpůsobuje sebe a přizpůsobuje pak i své umění. Deformace charakterová se prodlužuje v deformaci uměleckou. Nelze oddělovat člověka a umělce, život a inspiraci. Nejenom že souvisejí; ale prostě proto, že jsou tímtéž. Ten, kdo se uchýlil do pýchy, zpyšní a znelidští i ve svém umění; kdo si vypomůže provokacemi a šaškovstvím, neubrání se ani ve svém umění schválnostem; kdo se utěšuje kariérou, přizpůsobuje i své umění alespoň občas požadavkům těch, u nichž hledá svůj úspěch; a tváří-li se, že chce jenom vydělávat, časem to i dokáže a snadno se mu v tom zalíbí.

Koncem konců, řekne se, to všechno se netýká jenom umělce, se všemi lidmi se to má podobně. Málokomu se podaří projít životem čistě a přímo. V každém je něco původního, něco jasného a prostého, s čím jen málokdy si troufne mezi lidmi. Kariérnictví, pýcha, sebezesměšňování, to všechno jsou deformace, které potkáváme na každém kroku.

Ano. Podtrhnu dokonce, že to původní, to, co by chtělo, aby každý člověk prošel životem svou vlastní cestou, to zrovna dělá umělce umělcem — jenže je toho v něm o něco více než v těch ostatních. Nebo je to v něm takové, že se to nedá odstranit, poschovávat k nenalezení. A ještě tohle: není jenom člověkem citlivějším či intenzivnějším. Není neurotik. Není asociabilní typ. Naopak. Musí se s ostatními dohovorit. Musí se s ostatními dohovorit právě o tom, co jej odlišuje a odcizuje ostatním. Je toho v něm víc, než na kolik postačí sám. Musí se toho nějak zmocnit, nemá-li se to zmocnit jeho. Nemůže to udělat jinak, než že z toho nadělá předměty, předměty tak objektivní, že se ocitají už mimo něho. Je to, jako by pořád kusy ze sebe odhazoval. Ale to není odhazování; nepomohlo by mu, kdyby je nechával někde v prázdnu, kde není on ani nikdo jiný. Potřebuje je odevzdávat ostatním. Snese-li svůj život takto snáze, je to proto, že je ochoten se o něj podílet. Trvá proto na tom, aby si těch předmětů, jimž se říká básně či obrazy či herecké úlohy a podobně, ostatní povšimli a aby je přijali za své. Koncem konců, tyto věci, to je on, nejen proto, že je vyrobil, ale proto, že je udělal vlastně ze sebe sama. A jestli teď jiní, jestli teď jeho společnost je přijme, tu cítí, že na ně složil kus sebe, že oni žijí s ním, že mu pomáhají žít nebo že on pomáhá žít jim; že nežije už a nedělá věci tak nesnadné zbytečně; že to všechno, jeho život a jeho práce, mají nějaký smysl.

Tím ovšem nabývá jakési veřejné funkce. Méně než kdo jiný je však na ni připraven; je člověkem docela *soukromým*, rozumíme-li soukromostí zvýšený zřetel k sobě samému, k vlastnímu svému životu. Tím svým soukromím je právě neustále zaplavován a nikdo na něm nemůže chtít, aby tomu bylo jinak, když to soukromé a nejsoukromější to je, co jej právě dělá umělcem a co jej nutí, aby se obracel navenek a přijímal veřejnou funkci básníka, umělce, „kulturního činitele“.

Tomu, kdo se zamyslí nad cestami lidských osudů, je těžko soudit lidi a vytýkat jim, že jejich charaktery jsou tak či onak deformovány. Ale ještě hůře soudit toho, komu se už přihodila ona podivnost, že se musil stát umělcem. Vidíme to v těchto dnech u nás i jinde v cizině na rozpačitých, nejistých, uhýbavých verdiktech různých těch uměleckých očištných komisí, kde umělci sami soudí a rozsuzují umělce. To není kolegialita, stavovské či přátelské ohledy, co je zdržuje, aby se vyslovili jasně a rovnou. Tomu, kdo do věci nevidí, se snadno mluví při té příležitosti o zvýšené odpovědnosti umělcově. Zůstává to však jen působivou frází, pokud se zároveň nemluví o tom, oč je jeho život nesnadnější pro jeho umění. Za to, že je, jaký je, platí umělec mnohým; a platí bohužel mnohdy i svým charakterem.

Ovšem při takových úvahách bychom nikdy nedospěli k tomu, abychom kdykoli kteréhokoli člověka posoudili a rozsoudili. Řeknem však také rovnou, že posoudit *člověka* netroufá si žádný lidský tribunál; ani Bůh sám, kdyby byl a kdyby byl Vševědoucím, domnívám se, by se toho neodvážil. Však také to nejsou *lidi*, co se žaluje, soudí a rozsuzuje před tribunály světa. Jen o *činech* se tu mluví a nikoli o všech, nýbrž jen o těch, které jsou zažalovány; a trestán není nikdo pro to, jaký je, nýbrž jenom pro to, co udělal. Vše pochopit znamenalo by vše odpustit – i tady; a soudce musí si proto odmyslit člověka, jaký se zrodil, jak byl vychován, co se mu na světě stalo, a vážít jen jeden jediný jeho skutek, jen to, „co bylo zažalováno“. A jinak – nechtějí být sebelepší a získal si jakýchkoli zásluh: to všechno už souzeno není, to všechno i naše humánní justice může považovat nanejvýš za okolnosti polehčující, nikdy však za okolnosti exkulpující. Je to spravedlivé? Je spravedlivé zapomenout na všechno, zapomenout docela na to, že tu není jen žalovaný čin, nýbrž celý člověk, člověk s celým svým životem, který má za sebou, a s celým tím zbývajícím osudem, který má ještě naplnit? Ale soudce, který by si myslel, že má zvážít člověka a nalézt jej dobrým nebo zlým, by se mýlil. To není jeho úkol a to nemůže být jeho úkol. Soudci nemůže a nesmí jít o mravní hodnocení – myslíme-li tím hodnocení člověka podle nějakého absolutního měřítka. Může mu být dokonce naprosto lhostejné, je-li vůbec nějaké takové měřítko. Tribunál bornejských domorodců odsoudí k vyhnání ze společnosti toho, jenž dopustil, aby jeho stín padl na matku jeho ženy, a říká o něm, že porušil tabu; středověký soudce dá upálit neurotika a říká o něm, že je posedlý ďáblem; současný soudce odsoudí homosexuála a říká o něm, že je ne-normální. Ale nejde o tabu, ani o ďábla, ani o morálku. To, co soudce ochraňuje, není víra, mravnost, pravda, ani spravedlnost. Chrání *společnost*. Onen Bornejan cítí, že by jeho společnost byla rozvrácena, kdyby lidé přestali dbát zákazů tabu; onen člověk středověku cítí, že by jeho společnost byla rozvrácena, kdyby dovolila vystoupit těm, kteří propadají tomu, čemu se tehdy říkalo ďábel, a kteří by – tehdy! – byli schopni strhnout do svého šílenství a do své zuřivosti davy; tento současný soudce cítí, že sexuální nekázeň by mohla rozvrátit společnost současnou. A říkám-li společnost, myslím tím to, co jí dává její vnitřní strukturu, co ji vyztužuje, aby byla společností lidskou: kulturu, civilizaci, kázeň, kterou si člověk ukládá, aby se uchránil před negativními silami, ať se jim říká tabu, ďábel, podvědomí či jakkoli jinak. Nikoli tedy charakter člověka, nýbrž tato jeho schopnost asociálního, antisociálního konání je předmětem soudu.

Vraťme se teď k umělci. Ať jsou jeho umělecké kvality jakékoli a ať má kolikkoli omluv pro to, že je, jaký je; soudu do toho všeho nic není,

zajímat jej smí jen jedno: není-li schopen činů, jež jsou schopny uškodit společnosti.

Vezměme teď náš konkrétní případ: chování některých českých literátů mezi Mnichovem a nacistickou okupací našich zemí. Ostatně, musíme začít trochu dříve než v září 1938. Nejlépe, budu-li citovat část článku, který vyšel někdy na jaře nebo v létě roku 1938 v jedněch pražských novinách pod nadpisem *Literární pravice nastupuje*. Psalo se tam: „Pokládalo se donedávna za samozřejmé, že všechno umění mladé automaticky nese v sobě víru v proměnu, která skuteční budoucí svět krásnější, dokonalejší a spravedlivější. Ucházelo však obecnější pozornosti, že v poslední době se u nás tato situace docela mění. Pozice umělecké pravice neustále zesilovala: a dnes najednou většina z mladé generace, a jsou to básníci nikoli bezvýznamní, se k ní hrdě přihlašuje; má dost obratných teoretiků; disponuje mnoha časopisy (Řád, Brázda, Obnova, Lumír aj.); rozptýlené skupiny katolíků, ruralistů, nacionalistů se šikovně koncentrují, získávají si velká nakladatelství, vnikají do porot rozhodujících o cenách. Nejde jim o myšlenku, ale o pozice. Paktují se s kdekým, kde tuší svůj prospěch. Jdou tam, kde je nejvíc moci a peněz. Jsou oportunní a konjunkturální. Vymýšlejí si zásadní hlediska jen pro své pohodlí. Jsou povrchní a křiklounští. Zrazují všechnu svou intelektuální odpovědnost. Zde nejde již o tu onu duchovní koncepci, nýbrž jen a jen o nemyslicí a zpupnou reakci, o vztek a zlobu. A nejde také jen o pár básníků, kteří si ve své věži ze slonoviny dopřávají neodpovědných ideových efektů. Taková literární skupina nezbytně získává vliv na určité množství mladých intelektuálů, kteří mají dojít určitého společenského uplatnění a vlivu, a vede jejich myšlení tam, kde budou k obecné škodě.“

Od té doby se staly mnohé věci. Nejprve přišlo září 1938. Situace se zdála oněm pravicovým literátům zvláště příznivá. Nastoupili ke generální ofenzivě. Týdeník *Obnova* se stal jakýmsi hlavním stanem. Čteme-li dnes články, které tam vycházely, může se nám zdát, že poskytují obraz dost kuriózní. Z jedné strany autentický a ničím nezakrývaný fašismus, okopírovaný přesně podle německého vzoru: zuřivý a sprostý antisemitismus, hloupoučké řeči o zednářích, nevybíravé útoky na komunisty a demokraty, výzvy k pálení knih, vůbec všechno, co se u dobrého nacisty sluší a patří. A k tomu dva přídatky na pohled původní: katolicismus a nářky nad mnichovským okleštěním Čech. Dnes se můžeme podívat této míchanině. Jak patří dohromady úplné přimknutí k nacistické ideologii a nařikání nad výsledkem mnichovské konference? Jak patří dohromady rasismus, tehdy oficiálně papežem odsouzený, a katolicismus? Nesmíme však zapomenout, že fašistické ideologie nejsou dílem filozofickým, nýbrž

konglomerátem štvavých hesel, sebraných ze všech koutů světa. A docela jasný se stává případ pánů z Obnovy, srovnáme-li jej s tím, co se dalo v týchž dnech a měsících na Slovensku: tytéž řeči tam vedlo také několik demagogů, hysteriků, chvastounů a ctižádostivců, stejnými slovy nadávali na židy, demokraty, komunisty, české učitele, zednáře a benešovce, stejně brečeli nad ujednáním vídeňským; stejně uctívali Hitlera a stejně se vydávali za nekatoličtější katolíky; jenže jim to vyšlo a mohli se pak po několik let opíjet svou mocí a krást a zabíjet, zatímco jejich českým kolegům se to nepovedlo. Páni z říše měli trochu jiné úmysly, než na jaké se jejich čeští učedníci spoléhali, a sebrali 15. března 1939 celý zbytek Čech a Moravy i s Obnovou a jejími dobrými úmysly. A tak pánům z Obnovy nezbylo než věnovat se zas jen pouhé literatuře a soukromě se svěřovat, že tamto všecko byl jaksi omyl.

Omyl! Ale kéž by se za něj alespoň chvíli *styděli*. Jenže jim se zdá, že jsou exkulповání tím, že když Němci jim jejich plány na domácký fašismus zhatili, přestali politicky pracovat, a ve své hlouposti a nestoudnosti a nekonečné ctižádostivosti cpou se už zase všude tam, kde zrovna je nikdo zasvěcený nehlídá. Ptejte se dnes pana Renče, k čemu že složil a vytiskl hudbu a slova Pochodu Národní obnovy, zda pro merendy abonentů tohoto nevinného listu, ptejte se pana Zahradníčka, jak mohl psát, jak psal, když Beneš odcházel do vyhnanství a s ním symbolicky celá tradice československé demokracie, ptejte se pana Kostohryza, čí knihy to chtěl pálit a odkud na ten nápad přišel, ptejte se pana Durycha, proč štvál, že u nás mají být ničeny katolické kostely a pobíjeni katoličtí kněží, ptejte se všech, všech, kdo tam v oné době zaslali svůj příspěvek, jak to, že jim tam nevadilo sousedství *Protokolů sionských mudrců*, které se Obnova nestyděla vydat, jak to, že se jim líbilo zrovna tady, zrovna v takové žumpě, ptejte se jich, oni to vědí, kdo to byli ti všichni pseudonymové, kteří tam uveřejňovali své hanebnosti- ale ne, oni nemají čas odpovídat, mají už zas plné ruce práce, aby se uplatnili, a přijdou místo nich jiní, kteří si uvolní chvílku na debatu a budou nám říkat, že to jsou přece básníci... Ano, básníci. Dokonce velcí básníci mezi nimi, takový Jan Čep. Ale právě proto, právě proto, když už viděli, co to znamená fašismus, když už viděli, že to nejsou jen ty efektní literární pózy, v nichž se jim předtím zalíbilo, nýbrž že to je strašlivá skutečnost, když přišel protektorát a válka a jiní bojovali a byli mučeni a umírali, proč tehdy alespoň studem nezalezli, proč se neskryli a v samotě, jako básníci, nemyslili na svůj omyl, na svou vinu, proč se sami sobě z toho všeho nevyzpovídali a sami před sebou nehledali vykoupení, ano, vždyť mezi nimi byli básníci, a to byla jejich *básnická* povinnost, jejich povinnost, kterou měli sami vůči sobě *jakožto*

básníci – ale oni neměli čas, dělali, co mohli, aby se uplatnili v literatuře, když už tedy ne v politice; a dnes je tu už zase máme: pan Zahradníček rediguje Akord, pan Renč dělal dramaturga v Olomouci, pan Kostohryz se objevil v ministerstvu informací a obstarává politické styky s Itálií, pan Čep 17. listopadu minulého roku promluvil, či byl ochoten promluvit ve Smetanově síni na paměť padlých studentů... Kéž by se alespoň trochu styděli a nenutili nás přihlížet divadlu tak odpornému! Nechtě vzpomenu alespoň na chvíli, že žijí-li, vděčí za to těm mnoha a mnoha prostým lidem, o nichž se domnívali ze své literátské pýchy, že je mají právo tupit a vysmívat se jim, a kteří se už chystali na smrt, když oni překládali Sionské protokoly. Tupili je a smáli se jim veřejně; a bylo teď na nich, aby zas veřejně přiznali svou vinu a omluvili se jim, omluvili se všem těm živým a všem těm mrtvým – nebo alespoň mlčeli. Je mnoho práce v této republice, mnoho důležité a cenné práce, jíž by se mohli věnovat a jež by je obživila. Jsou ještě jiná zaměstnání než v redakcích, divadlech, nakladatelstvích a ministerstvech. Nechceme proto, aby šli kopat uhlí. Jenom říkáme, že by nám bylo volněji a svobodněji, kdybychom se už nemusili nikdy s nimi a jejich jmény setkat.

(1946)

TAŽENÍ PROTI KATOLICKÝM SPISOVATELŮM

Timotheus Vodička

Po dobu více než jednoho roku přinášely některé noviny a časopisy – mezi nimi zejména Kulturní politika – vytrvalé a prudké útoky proti nejvýznačnějším z žijících českých katolických spisovatelů – Jakubu Demlovi, Jaroslavu Durychovi, Janu Zahradníčkovi a Janu Čepovi. Všechny tyto útoky se shodovaly v jedné věci: že tyto čtyři spisovatele je třeba vyloučit z české kultury a znemožnit jim vliv na český kulturní život. Také se víceméně shodovaly v nadávkách, z nichž jako vzorky možno vybrat „věrný žák Goebbelsův“, „český hitlerčík“ a „Věrosvěst fašismu“. Ale v ničem se neshodovaly tak nápadně jako v nepoměru mezi silou útočení a chabostí uváděných důkazů.